

BALOGH ELEMÉR

Eljárásjogi alapelvek az 1830. évi magyar büntető törvénykönyv-tervezetben

Megtiszteltetés, ha az ember egykori professzorának ajánlott ünnepi kötetben tanulmányával tiszteleghet. Jelen esetben még óriási öröm is társul hozzá, hiszen a 90. esztendejét betöltő *Cséka Ervin* jó egészségben, legyűrhetetlen vitalitással fogadja barátainak, pályatársainak, kollégáinak köszöntését, s az ünneplők között „lehetni” kivételes alkalom.

Álljon itt legelőször is egy rövid, személyes bevezető. A büntető eljárásjogot Cséka Ervin professzor úrtól hallgattuk. Azt már a történeti jogi tárgyakból megtanultuk, hogy a perjog részletekbe menő, naprakész ismerete minden jogász elemi felkészültségének szerves része. A perjog a jog igazi élete, fő helyszíne pedig a bírósági tárgyalás. A régmúlt évszázadok kiemelkedő remekjogászaik jellemzően perjogászok voltak, és csak lassan alakult ki a doktriner jogi kultúra talaján az a katedratudomány, mely a praxistól gyakran elszakadva a jogot mint elméletet szemléli. Természetesnek is tekinthetjük ezt, hiszen a büntetőjog, főleg annak általános, anyagi jogi része a legáltalánosabb, lényegében filozófiai jellegű kérdéseket tárgyal.

A büntetőjog kivált alkalmas elvont, társadalompszichológiai és más egyéb teóriák megjelenítésére, de ugyanígy a legközelebből érinti az ember konkrét személyét, életét, emberi méltóságát. Tudták ezt eleink is, ezért tartották kiemelkedően fontosnak, hogy a büntetőeljárás szabályait részletekbe menően szabályozzák. A polgári eljárásjog és más, inkább az egyén dologi jogi viszonyait érintő területeket szabályozó processzusok jobbra közvetve érintik csak az ember személyiségét. A büntetőjogban egészen más a helyzet: itt a lehető legközelebbi a kapcsolat az állami beavatkozás az egyéni autonómiába, „húsba vágó” kérdésekről kell döntenet, ezért nem túlzás azt állítani, hogy a büntetőeljárásban a jogászi szakma „személyzete” (bíró – ügyész – ügyvéd) nemcsak írásos és szóbeli tényeivel, hanem egész egyéniségével is részt vesz. A jogászi egyéniség jelentősége talán itt mutatkozik meg legélesebben: egy büntetőítéletet kimondó bírónak teljes szakmai és emberi hitelével is jelen kell lennie az eljárásban, és persze magában az ítéletben is. A büntetőeljárásban a jogásznak még a megjelenésével is kifejezésre kell juttatnia a társadalom erkölcsi felfogását és jogi elvárásait, a szabadságában alkotmányosan korlátozott terheltséggel szemben kifogástalan módon kell emberségében megismerményesítenie a számonkérő államot. A büntetőjogásznak tehát szakmailag maximálisan felkészültnek, fellépésében határozottnak és bizonyos eleganciát sugárzóknak kell lennie. Cséka Ervint ilyen embernek ismertem meg.

A büntetőeljárás elvi kérdéseivel kapcsolatban a korai magyar tervezetek igen sokatmondóak. Mivel normaszövegnek készültek, ezért természetesen nem spekulatív jellegűek, de a jogalkotó álláspontját megjelenítő bizottsági vélekedések szövegének vizs-

gálata jó eligazítást jelent a kutatónak. A 19. század első felének jogi-politikai közgondolkodásáról beszédes képet ad a Pesti Hírlap, melynek fontos cikkei érintették az egykorú büntetőeljárás számos kérdését.¹ Ezt megelőzően a magyar diéta számára készült tervezetekből olvasható ki leginkább adekvát módon az a jogpolitikai felfogás, amelyből kihüvelyezhetők a büntető eljárásjog alapelvi jelentőségű jogintézményei. Természetesen nem arra kell gondolnunk, hogy elvi tételek tisztán dogmatikai alapon, részletesen kibontott formában jelennek meg, inkább arról van szó, hogy a kodifikátorok az eljárás lépcsőfokain végighaladva egy-egy ponton mintegy megálltak, és az elvi jelentőségűnek felismert kérdéseknél elidőztek, olyan megfogalmazásokat alkalmazva, amelyek világosan mutatják a probléma exponálását.

A korai magyar büntetőjogi törvénytervezetek leginkább szembeötlő szerkesztési sajátossága, hogy – követve az egykorú osztrák-német jog megoldását – egy törvényben tárgyalja az alaki és az anyagi jogot, de mindig elsőként az eljárási szabályokat. Ez a törvényszerkesztési gyakorlat azt a bevallott célt szolgálta, hogy a jogszabályokat ténylegesen használó bíróságok, vagyis a törvénykezés, a hatalom reprezentánsai számára nyújtson pontos, szakszerű iránymutatást. A korai büntetőtörvények, a rendi abszolutizmus államának e kiemelkedően fontos rendfenntartó jogi instrumentumai nem a társadalom (amúgy is jobbra írástudatlan) kriminogén tagjai számára íródtak, hanem az ellenük lefolytatott eljárások „játékszabályait” rögzítették. A törvények a bírák számára készültek; a bírónak, az inkvizitórius eljárás urának pedig mindenekelőtt részletekbe menő eljárási szabályok ismeretére volt szüksége, kevésbé anyagi jogi ismeretekre.² A bírónak a törvényhez, sőt annak betűjéhez való kötése a felvilágosodás korának jellemző büntetőjogi paradigmája volt.³

Eljárásjogi alapelvekről a kifejezés modern dogmatikai értelmében beszélni persze 1830-ban még képtelenség. Mindössze arról van szó, hogy a tervezet szövegéből megpróbálom kiemelni és mértéktartó értelmezéssel ellátni azokat az elemeket, amelyek bizonyos általános vagy általánosítható tartalmat hordoznak.

Az operátum alaki jogi részének struktúrája pontosan leképezi egy fiktív eljárás teljes keresztmetszetét. Mivel önálló általános részi kérdésekkel foglalkozó fejezet nincs, ezért a teljes anyagon végig kell haladni, hogy a címben vállalt, általánosabb tartalmat, jogalkotói szándékot kifejező szövegelemeket „kimazsolázhassuk” és kiértékelhessük.

¹ Cf. BATÓ SZILVIA: *A „büntetési rendszer” átalakításának megjelenése Kossuth Lajos Pesti Hírlapjában (1841–1844)*. Szeged, 2010.

² Cf. BÓNIS GYÖRGY: *A magyar büntetőtörvénykönyv első javaslata 1712-ben*. Angyal Szeminárium kiadványai 26. Budapest, 1934. 7–8. p.

³ A nevezetes II. József-féle törvény 13. paragrafusa ezt az elvet szó szerint kimondja: „Köteles a főbíráló bíró ennek a törvénynek betű szerént való tellyesítésére, a’ mennyire abban a vétekre a büntetésnek nagysága és neme szorosan, és nyilván meg vagyon határozva: nem szabad néki kemény számadás alatt a törvényt rendelti büntetést vagy meg-gyengíteni, vagy meg-súlyosítani.” (Az idézet a *Josephina* egykorú magyar fordításából való: *Közönséges törvény a vétkekről és azoknak büntetésekről*. Budán, a Királyi Akadémia betűivel, MDCCCLXXXVIII. Hasonmás kiadás, Budapest, 2009.)

A nyomozás

A tervezet koncepciója világosan az inkvizitórius rendszer talaján áll. A bűncselekmények üldözésének feladatát a hatóság feladatává teszi, de ennek egyik „kiágazásaként” hangsúlyt fektet az állam polgárainak együttműködésére is.

Az 1830. évi operatum kidolgozóinak háttérszempontjait valamelyest bővebben megvilágítják azok a szövegelemek, amelyeket a normának szánt paragrafusok elé illesztettek. Nem tudni, hogy a tervezet törvénné válását követően mi lett volna a sorsa ezeknek a gondolatoknak, a jogtörténész mindenestre szinte önálló kútfőként kezelheti. Forrásértékük azokban az esetekben kiemelkedő, amikor valami lényegesen többet mond, mint a megvilágosítás alapjául szolgáló szakaszok maguk.

A büntető eljárás első szakaszában, a nyomozás és a letartóztatás periódusában a leginkább szembeötlő elvi tétel a gonosztevők elleni küzdelemben a *feljelentési kötelezettség*. A tervezet a törvénytisztelő polgár (*bonus civis*) elemi köteleességeként kezeli ezt a kérdést: „A jó polgár kötelessége abban áll, hogy a felismert bűncselekményt feljebbvalójának jelentse, ám ez a kötelezettség nem olyan szigorú, hogy elhanyagolása feltétlenül büntetendő lenne; ha ugyanis így volna, az abszolút kötelmet jelentene a bevádolásra különbség nélkül minden esetben, ami nagyon kedvezőtlen lenne, és csaknem veszélyes is, aminek a magánembert nem kell kitenni.”⁴ A gondolat végét sajnos a tervezet megfogalmazói nem fejtették ki, így nem tudjuk meg, miféle veszélyektől akarták megóvni az amúgy jogkövető honpolgárt – föltehető, hogy a rokonok körében kézenfekvő együttérzést akarták honorálni, és az inkvizitórius rendszert közismert módon erősen jellemző feljelentési, besúgási hajlandóságot is mérsékelni szerették volna.

A jogalkotó szemlélatomást nagy hangsúlyt helyezett a bűnüldöző hatóságok feladataira. Mindenekelőtt a törvényhatóságok tisztviselőit terhelte a feljelentési, sőt a nyomozási kötelezettség: „A helyi előjáróknak viszont kötelessége felfedni és feletteseiknek jelenteni a bűncselekményeket és azok elkövetőit, majd a rendelkezésre álló gyanújelek alapján törvényes módon a nyomozást lefolytatni; ha [...] szükséges, házkutatást is tarthatnak, amelynek végrehajtása nemesekkel és honoráciorokkal szemben is megengedett.”⁵ A bűncselekmények felkutatásának kötelezettsége tehát a törvényhatóságok tisztviselőinek hivatali kötelezettsége (*ex officio*), akik a hagyományoknak megfelelően igen széleskörű jogosítványokkal rendelkeztek. A házkutatásokkal kapcsolatban azonban az operátum megjegyzi, hogy nemesek és honáciorokkal szemben arra csak előzetes értesítés után kerülhet sor. A nemesek, és a velük több tekintetben egy féle elbírálás alá eső „értelmiségiek” a *Tripartutum* híres *primae nonus*-garantálta kiváltság birtokában megmaradhattak.

⁴ „*Officio boni cuiusvis civis congruit quidem, ut is cognitum sibi delictum superioritati deferat, non videtur tamen obligatio haec ita rigide exigí posse, ut neglectus semper pro poenali habeatur, absoluta quippe necessitas accusandi in promiscuis casibus imposita, gravissimis incommodis, imo etiam periculis conjuncta est, quibus privatus civis exponi non debet;*” BALOGH ELEMÉR: *Die ungarische Strafrechtskodifikation im 19. Jahrhundert*. Berlin, 2010. 148. p. (Az operátum teljes, eredeti – latin – szövegét tartalmazza e kiadvány, melyből a vonatkozó idézetek származnak.)

⁵ „[...] *obligatio itaque delicta, eorumque auctores detegendi, ad magistratus publicos, et locorum superioritates restringenda videbatur, qui praehabitís indicíis, inquisitionem quibusvis legalibus modis prosequi tenebuntur, imo, si circumstantiae occultationem delinquentis, aut corporis delicti arguerent, etiam domorum visitationes suscipere poterunt, quas impedire neque nobilibus, aliisque honoratioribus, eatenus officiose requirendis, impune licebit.*” BALOGH 2010, ibidem.

Nagyon óvatos formában, de némi történelmi jóindulatot megelőlegezve felfedezhető az „ártatlanság véelme” a letartóztatás stádiumában. Az eljárás egészét még persze sokkal inkább a *Schuldprinzip* jellemzi, de észre kell vennünk a haladottabb kor viszonyait valószínűleg visszatükröző, óvatos törvényhozói intenciókat. A közismerten durva eljárási körülmények alapos ismeretében fogalmazták meg, hogy a vádlottakkal szemben büntetés-jellegű szankciókat nem lehet alkalmazni: „Senkit sem lehet elítélni, még kevésbé büntetéssel sújtani, mielőtt bíróságon kellően ki nem hallgatták.”⁶ A kodifikátorok tehát súlyt helyeztek arra, hogy már az eljárás során ügyelni illenék arra, hogy a vádlottal szemben úgy járjanak el, hogy ne tűnjék fel már jóelőre bűnösként. Persze, itt még nem a jogerős ítélet az az eljárásjogi stádium, ameddig a hatóságoktól ezt a jóhiszemű hozzáállást elvárták volna, hiszen csupán addig mentek el, hogy legalább rendes bírósági tárgyalás keretében hallgassák ki a vádlottat. De tudjuk jól, ez is igen nagy szó volt. A „szelíd tortúra” alkalmazása idején korszakos jelentőségű lett volna egy ilyen tartalmú törvényszöveg életbe léptetése. A kínvallatást ugyan már a 18. század végén törvény törölte el, a szokásjogi beidegződések azonban ettől még nagyon lassan változtak.

A bűnösség véelmének doktrínájával való szakításra utal az a megállapítás is, amely a beismerő vallomáshoz fűzött jogkövetkezmények radikális átértékeléséről tanúskodik. A bizonyítékok királynőjeként (*regina probationum*) emlegetett vádlotti beismerés kicsikarása az *Inquisitionsprozess* legfőbb törekvése volt. Oly fontosnak tekintették, hogy elérése végett a kínvallatás részletesen szabályozott eljárási intézményének széleskörű alkalmazására került sor. Itt azonban ezt olvassuk: „a bűncselekmény elkövetését tagadó vádlottak esetén e körülményt ártatlanságuk bizonyítékának kell tekinteni.” Ez bizony az igazi fordulat jele volt, hiszen az igazság kiderítését az eljárás legfőbb céljaként jelölték meg: „Az első az igazság vizsgálata, a második a bíróság meggyőződése a bíróságon kívül tett vallomások valóságáról, a harmadik teljesíteni a bíróság eredendő kötelezettségét, amely azt kívánja, hogy a vádlott ellen és ártatlansága mellett hasonló gondossággal folytassanak vizsgálatot, az eljárás végéig lehetőséget adva a vádló bizonyítékainak elerőtlenítésére.”

Persze, messze volt még jogrendünk a liberális jogállam egyenlőség-eszméjének elfogadásától. Bár az előbbieket nem tagadja, valóságtartalmát jócskán elerőtlenítették azok a gyorsan hozzájuk fűzött megállapítások, amelyek a nemesi kiváltságok védelmét szolgálták. Amennyire lehetségesnek ítélték, a *Rendszeres Bizottság* igyekezett felfogását tárgyasítva megokolni. Rögzítették egyfelől a nemeseket hagyományosan megillető eljárási kedvezményeket, így például a bűntársakkal vagy tanúkkal való szembesítésre csak közbenső ítélettel lehet őket kényszeríteni, de ennek elrendelhetőségére nézve a bizottság a törvényszékeknek szabad kezét adott volna. A nemesekre nézve kiváltságolt eljárásjogi helyzet alól ismert kivételként említik az 1625:13. törvénycikket,⁷ mely több korábbi törvényhely és a feltehető (mert Werbőczy is rögzítette) országos szokás szerint a nyilvános gonosztetten rajtakapott nemesi jogállású elkövetőkkel szemben felmentést adott a nemesi szabadságok érvényesítése alól. Ha ellentmondásos is tehát a helyzet, az

⁶ „§. I. Nullus judicari, tanto minus puniri potest, antequam in judicio debite audiat.” BALOGH 2010, ibidem, Art. V.

⁷ E törvény megerősítette az 1608:2. tc. rendelkezését, amely a nádornak, a bánnak és a kassai generális kapitánynak jogot adott a rablók elfogására és rövid úton való megbüntetésére. Szintén megerősítette az 1618:66. tc. rendelkezéseit, amelyek az ispánok és alispánok köteleességévé tette a gonosztévők elleni negyed-évenkénti „hajtóvadászatot,” amelyet egyébként először az 1548:50. tc. rendelt el.

V. cikkelyhez („A bírósági kihallgatásról”) fűzött megjegyzések a törvény előtti egyenlőség gondolatának a vádlottakra vonatkoztatásával e törekvés határozottságáról árulkodnak: „a bűncselekmények felderítése során, amely a kihallgatáson és a szembesítésen alapul, különösen pedig az igazság kiderítésében, a vádlottak között – nemes vagy nem nemes megkülönböztetésében – az eljárás feltételeinek megállapításakor különbség ne legyen. Az V. cikkely normaszövegébe az ártatlansággal kapcsolatban kifejtett gondolatoknak már csak óvatosabb megfogalmazása került, miszerint amennyiben a vádlott az ellene felhozott bűncselekményeket tagadja, különös gonddal kell vizsgálni az ártatlanságának bizonyítására előadottakat.⁸

A bizonyítás

A bizonyítékok kérdésének a jogalkotók önálló, részletesen indokolt cikkelyt szenteltek. Mivel az elvi kérdésekre adott válaszok a legtöbb tekintetben az osztrák-német jogi mintákat követték, ezért célszerű itt is az értékelést ennek szem előtt tartásával elvégezni. A „kályha” eszerint a kötött bizonyítás rendszere, amelyben a törvény maga definiálja a szóba jöhető bizonyítási eszközöket, azok értékrendjét és egymáshoz való viszonyuk legfőbb szempontjait (*gesetzliche Beweistheorie*).⁹ A jogfogalmak nyelvi kifejeződései is híven tükrözik ezt a szemléletet: nem egyszerűen bizonyítékokról, hanem törvényes bizonyítékokról (*probatio legitima*) olvasunk. A kodifikátori instrukciók között szerepel, hogy a bizonyítékok fajtái és fokozatai világosak, köztudottak kell, hogy legyenek, hogy ezáltal a bíró kellő iránymutatást kapjon. Mi sem természetesebb, mint hogy a bizonyítékoknak taxatív felsorolását adja a törvény, melyek: a törvényes beismerő vallomás (*legitima confessio*), a tanúk (*testes*), a bűntárgy (*corpus delicti*), írásos dokumentumok (*literalia instrumenta*), valamint az alapos gyanújelek (*fundata indicia*).

A bizonyítás rendszere tehát annyiban kötött, hogy nem bármiféle, hanem kizárólag az elősorolt bizonyítási eszközökkel élhet a bíró. Ez persze nem jelent valódi béklyókat, hiszen a racionálisan szóba jöhető bizonyítási eszközök mindegyike szerepel a felsorolásban. A progresszió vagy a maradiság kérdése az alkalmazásuk, mérlegelhetőségük vonatkozásában tűnik elő. Első helyen tehát a törvényes beismerő vallomás áll, primátusának azonban feltételei vannak. Konjunktív feltételeket sorol a törvény: csak akkor hibátlan a vallomás, ha önkéntes, teljes, megalapozott és a bírósági tárgyaláson hangzik el. A beismerő vallomás feltételeinek aprólékos szabályozása önmagában nem jelentett semmiféle előrelépést, hiszen az a felvilágosodás korának, és az azt megelőző korszaknak is részletesen taglalt intézménye volt. Haladás viszont, leginkább az illuminátorok munkásságának betudhatóan, hogy a jogalkotó explicit módon kifejezésre juttatja az erőszakmentesség követelményét (az önkéntesség feltételébe rejtve): a beismerő vallo-

⁸ „§. 2. Inimulatus licet extrajudicialiter auditis, judiciali quoque examini jubjiciendus, et in casibus, in quibus objectum sibi crimen se patrasse negat, specialiteratenus examinandus est, quid ad comprobendam suam innocentiam adducere valeat, ut in adferendae exculpationis realitatem peraeque investigari, et veracitas illius cognosci queat.” BALOGH 2010, ibidem.

⁹ Az egykorú német büntetőeljárás bizonyítás-tanáról részletesen írt MITTERMAIER, C. J. A.: *Die Lehre vom Beweise im deutschen Strafprozesse nach der Fortbildung durch Gerichtsgebrauch und deutsche Gesetzbücher in Vergleichung mit den Ansichten des englischen und französischen Strafverfahrens*. Darmstadt, 1834. [Nachdruck 1970.]

más akkor önkéntes, ha mindenféle meggyőzéstől, kegyelmi ígéretektől, a büntetés elengedésétől, különösen pedig fenyegetéstől és veréstől mentesen teszik le. Különösen a fenyegetés és a verés emlegetése sokatmondó: nem nehéz felismerni e kifejezések mögött azt a korabeli gyakorlatot, melynek tiltása elárulja, hogy a törvényhozónak volt mit tiltani...

Kivételt jelent a siketnémának tolmács útján tett vallomása, amelynek rangját a *Bizottság* még félbizonyítéknak¹⁰ sem fogadta el.¹¹ A *Bizottság* hosszasan elidőzött e csökkent érzékelési képességű (ma így mondjuk: fogyatékkal élő) embertársaink vallomásainak büntetőjogi természetéről. Úgy vélekedtek, hogy a siketnéma gondolatai és észlelései is felfoghatók és megérthetők, közlését azonban nem szavak által, hanem a közös fogalmak használatával lehet felismerhetővé tenni. Amikor pedig élet, szabadság és más bűncselekményi következmény forog kockán, pusztán jelek alapján, amelyek eltérő értelmezéseket is megengednek, valamint a tolmács szakértelmére támaszkodni – büntetni nem szabad, hiszen legalábbis kétséges, hogy a tolmács átlátja-e tökéletesen a vallomás értelmét.

Természetes, hogy a tanúk jelentették az esetek túlnyomó többségében a releváns bizonyítékok meghatározó részét, ezért súlyt helyeztek a tanúkkal szembeni feltételek aprólékos meghatározására. A *Bizottság* szerint alkalmazatlanok a tanúzásra a serdületlenek, akik 16. életévüket még nem töltötték be. A szokás hatásaként értékelhető, egy-szersmind a vádlott javára szóló vallomások lehetőségét biztosítandó, úgy ítélték meg, hogy „méltányosságból az ártatlanoknak kedvezve, ha a cselekményről képességeiket meg nem haladó módon a vádlottra nézve kedvezően tudnak szólni, a *Bizottság* meghallgatandónak ítéli őket.” Szembeötlő ehelyütt is, hogy a javaslat kidolgozói kifejezetten azokat a tanúvallomásokat említik 16 év alatt is kivethetőeknek, amelyekről a vádlottra nézve kedvező információk várhatók. Tanúskodási képtelenséget fogalmaztak meg azokra nézve, akiktől ezt bírói ítélet vont meg (becsületvesztettek, hamisan esküdők), akik az ügyben érdekeltek, akik a vádlottal súlyosan ellenséges viszonyban állnak, akik bosszúból tettek feljelentést, akiket felbéreltek vagy megfenyegettek, végül akik a tanúvallomás megtételére a vádlott javára vagy ellenében szövetkeztek. Mindeme személyekről tehát maga törvény állapította volna meg, hogy tőlük az igazság kimondása nem várható. A *Bizottság* hozzátette még, hogy a büntársakat sem lenne szabad kihallgatni tanúként, hiszen ők önös érdekből a saját álláspontjukat igyekeznek elfogadtatni, s a felelősséget nyilván másra akarják hárítani. Mindazonáltal az eljáró bíróságra kell bízni az ilyen helyzetekben való döntést, mert ha a bizonyítás előmozdítását az ő kihallgatásuk mégis inkább szolgálja, a körülmények mérlegelésével kell e kérdésben dönteni. Szinte magától értetődik, hogy a bírák sem tehetnek az általuk tárgyalt ügyben tanúvallomást – vagy ha a helyzet mégis ezt kívánná, úgy le kell tenniük a bíraskodást.

A kizárt tanúk sorában rendszerüen vetődik fel a kérdés: mi a teendő a hagyományosan kizáró oknak számító rendi különbségek esetén? E tárgyban már az 1729. évi 26. törvénycikk¹² megállapította, hogy bűnügyben nemtelen és szolgálja nemes ellen szabály

¹⁰ A korai újkori osztrák-német büntető eljárásjog a bizonyítékok súly szerinti értékelését oly aprólékosan kidolgozta, hogy az egész bizonyítékok mellett (mint a két hibátlan tanú vagy a beismerő vallomás) a félbizonyítékok egész sorát is felállította. Cf. SCHMIDT, EBERHARD: *Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege*. 3. Aufl. Göttingen, 1983.

¹¹ „§. 5. *Confessiones surdomutorum nec semiplenam probam constituunt.*” BALOGH 2010, ibidem.

¹² A nevezett cikkely szerint „[...] gyakran megtörténik, hogy a kereset alá vont tényről vagy dologról ok-szerűen egyedül a paraszt embereknek lehet tudomásuk (ha például valami ezeknek és nem másnak jelenlétében történt, s arról bármi módon csak nekik s nem másoknak lehet határozott tudomásuk); [...] Ezért [...] bűn-

szerint nem tanúskodhat, hacsak a tettet másként bizonyítani nem lehet. A *Bizottság* itt e törvényhely tartalmát továbbfejlesztve a kivételt tette főszabállyá; azt javasolta, hogy sem a családi kötelékek, sem az alávetettség vagy a szolgai állapot alapján a tanúskodásból senkit ne lehessen kizárni. Ha tehát az efféle, pusztán a jogállásukban fogyatékos tanúkkal szemben egyéb, törvényes akadály nem áll fenn, egyéb tanúk hiányának esetében kívül is, a tanúvallomást tőlük ki lehet venni. Megállapíthatjuk, hogy a törvény előtti egyenlőség felé tett fontos lépés megtételét javasolta a *Bizottság*.

Hasonló kérdésre kellett választ találni az egyházi személyek vonatkozásában, már-mint arra nézve, hogy őket széleskörű kiváltságok övezték a tanúvallomásra kötelezhetőség dolgában. Itt azonban a bátorság mintha elfogyott volna: „Ha a cselekmény tényeit másképpen is meg lehet állapítani, úgy az adott esetre nézve ellentéteket hordozó következményekre tekintettel a *Rendszeres Bizottság* úgy ítéli meg, hogy a régi törvényes gyakorlatot kell folytatni.”

A lehetséges tanúk körének teljességét igyekezett a javaslat az eljárásba bevonni, ezért a tanúk lakóhelyén is lehetővé kívánták tenni vallomásaik kivételét, mégpedig két főbb esetben: betegségük vagy a törvényszéktől mért távoli lakóhelyük esetén. Ekkor vallomásaikat bírósági kiküldött vette volna fel, amelyeket bírónak kell hitelesíteni, a hitelesítés helyére pedig a tanú által felismert elkövetőt is elő kell állítani. Ezt talán a szembesítés egyik, bíróságon kívül foganatosított eseteként értékelhetjük.

A bizonyítás egy további kiemelkedően fontos eleme volt a *corpus delicti* ügye. A *Bizottság* meghatározása szerint a büntárgy lényege abban áll, hogy ez az a tárgy, ami-ben a bűncselekmény mintegy megtestesül, vagy ami által a bűncselekményt elkövették, és a tanúvallomások is bizonyítékként való figyelembe vételüket erősítik – ezért, ha a büntárgy nincs meg, azt meg kell találni, „mert a lényeges körülményekkel való ellentmondás magát a bűncselekményt vagy elkövetőjét teszi bizonytalanná.”¹³ A büntárgy fontossága ismét régi eleme a büntető pereknek, de esetünkben azért kap hangsúlyt felkutatásának fontossága, mert hiánya inkább a vádlott ártatlansága mellett szólhat – ez így, szó szerint ehelyütt nincs kimondva, de mivel állandóan az igazság kiderítését hangsúlyozza az operátum, ezért juthatunk erre a következtetésre. A bűncselekmény megtörténtéről és az elkövető kilétéről való megbizonyosodás a legfontosabb kérdésnek számított, ezért a *Bizottság* megállapította, hogy a vádlott saját ártatlanságának bizonyítására a közvádló tanúit is felhasználhatja.

A német jog hatásaként a kötött bizonyítás rendszerében nagy súllyal szerepeltek az ún. gyanújelek (*indicia*). Jelenlétük, használatuk a magyar praxisban feltehető, de arra a dogmatikai kimunkáltságra, amelynek keretében az *Inquisitionsprozess* értékelte, nálunk sosem jutott.¹⁴ A kodifikátorokat bizonyos fokú tanácstalanság jellemezte, amikor erről kellett állást foglalniuk. Azt a véleményt alakították ki, hogy ha a bűncselekmény

---

vádi ügyekben csak az esetben, mikor az igazság nem másképpen, mint vagy egyedül nem nemesek, vagy ezeknek nemesekkel együttesen tett tanúskodásával deríthető ki; [...] nem nemes személyek is (de jó hírnevűek s törvényesen megkívánt korúak) a nemes emberek ellen, valamint azok mellett is, a törvényben megírt alakban leteendő eskü mellett, tanúkul alkalmazhatók legyenek.”

¹³ A büntárgyról szóló teljes bizottsági megállapítás: „*Cum corpus delicti constituat objectum in quo, vel per quod delictum commissum est, suapte patet fassiones testium, ut pro probantibus habeantur, cum levato corpore delicti convenire debere, earum enim in essentialibus circumstantiis disconvenientia, delictum ejusque auctorem incertum reddit.*” BALOGH 2010, ibidem.

¹⁴ Cf. RÜPING, HINRICH: *Grundriß der Strafrechtsgeschichte* (Schriftenreihe der Juristischen Schulung. Heft 83) München, 1991. A gyanújelek bizonyításban betöltött szerepéről egy ritkán idézett forrás: WEISMANTEL, JOHANN JUSTIN: *Diff. de condemnatione facinorosorum ex indicis*. Erfurt, 1791.

megtörténte tökéletesen bizonyított, úgy a vádlott javára szóló gyanújelek nem értékelhetők az ártatlansága mellett. Ha azonban a vallomások és egyéb, a bűnösséget erősítő bizonyítékok nem állnak rendelkezésre, a vádlott javára írható gyanújelek viszont igen, akkor az így fennálló kétségek mellett enyhébb büntetés kiszabásának van helye.

Feltétlenül említést érdemel egy jellemzően középkori eredetű bizonyítási eszköz, a tisztítóeskü (*juramentum purgatorium*) kérdése. A felvetés kapcsán szükséges állásfoglalás nem mentes bizonyos drámaiságtól; mivel az elaborátum készítőinek világos törekvése volt a vádlott ártatlansága mellett felhozható eljárási garanciák lehetőség szerinti kimunkálása, itt kísértést érezhettek ennek az idejétmúlt intézménynek a legitimálására. A bizottsági felfogás bár elutasította a tisztítóeskü alkalmazhatóságát, de nem racionális és elvi alapon, hanem azzal az indokolással, hogy noha az az ártatlanság bizonyítására szolgál, ám az esküszegéstől való állandó félelem miatt mégsem alkalmas eszköz az ellenkező bizonyítékok megcáfolására.¹⁵ Ez a hozzáállás az egész *deputatio* munkamódszerére nagyon jellemzőnek mondható: a nyilvánvalóan progresszív elveket általában nem nyílt, újszerűségét felvállaló megokolással terjesztették elő, hanem bizonyos ravaszsággal, burkolt érveléssel. Mondhatnánk: nem is lett volna ez olyan nagy baj, ha célt érnek, és a tervezetből törvény válik...

---

¹⁵ „*Juramentum purgatorium in causis criminalibus, reo ad probandam innocentiam, propter metum perjurii, nunquam deferendum esse, eo quoque motivo censuit deputatio, quod is absque sufficientibus ad convincendum probis onere actionis gravari alioquin non possit.*” BALOGH 2010, ibidem.

ELEMÉR BALOGH

PROZESSRECHTLICHE PRINZIPIEN IM UNGARISCHEN STRAFGESETZBUCHENTWURF VON 1830

(Zusammenfassung)

Der Anfang des 19. Jahrhunderts, d.h. die napoleonische Zeit, war gar nicht geeignet, kodifikatorische Arbeiten im damaligen ungarischen Königreich durchzuführen. Das Landesgebiet galt zwar größtenteils nicht als Kriegszone, der ungarische Reichstag (*országgyűlés*), der von Anfang an das Recht hatte, Gesetze zusammen mit dem König erlassen zu können, funktionierte nicht – der König hatte nämlich dessen Herbeirufen vernachlässigt. Erst in den Jahren 1825–1827 wurde diese ständische Sammlung herbeigerufen, und hieß danach als erster Reformreichstag. Die Abgeordneten hatten da ein kurzes Gesetz über die Einsetzung eines Gesetzgebungsausschusses verabschiedet. Dieser hatte den Auftrag, für den nächsten Reichstag die kodifikatorischen *elaborata* eines früheren Ausschusses zu überprüfen und zu verbessern, um neue Gesetze schaffen zu können. Ein Ergebnis dieser Initiativen wurde ein Strafgesetzentwurf, der zur Jahreswende 1829/1830 verfertigt worden war. Der Entwurf stand aus zwei Teilen, davon der erste behandelte das Verfahrensrecht.

Investigatio, probatio. Der Entwurf steht massiv auf den Grundprinzipien des Inquisitionsprozesses. Davon versteht sich von selbst etwa die Anzeigepflicht des loyalen Staatsbürgers (*bonus civis*). Die Kodifikatoren wurden im allgemeinen vom Schuldprinzip geführt, hatten aber trotzdem formuliert: "*Nullus judicari, tanto minus puniri potest, antequam in judicio debite audiat.*" Der Angeklagte hätte also gar keine Sanktion auferlegt werden können, so wurde selbstverständlich jegliche Art der Tortur ausgeschlossen, bis vom Gericht nicht verurteilt ist. Die Unschuldvermutung ist zwar noch nicht ausgesprochen, dem Staat wird trotzdem kategorisch verboten, dem Angeschuldigten ein effektives Übel, eine strafrechtliche Sanktion (abgesehen natürlich von der *captura* und vom Strafverfahren selbst) zu verursachen. Die Verfasser standen unter dem Einfluss des österreichisch-deutschen Rechtsdenkens, wobei die herrschende Doktrin im Rahmen der gesetzlichen Beweistheorie zu formulieren war.

Indicia. Die Kommission war der Meinung, dass im Falle eines erwiesenen Verbrechens zugunsten den Angeschuldigten keine Indizien bewertet werden können. Die Regeln und die Ansichtspunkten des Indizienbeweises lag scheinbar sehr weit vom Denken der Kodifikatoren – das ist aber kein Wunder, weil sowohl in der damaligen ungarischen Theorie wie auch in der Gerichtspraxis diese Beweisart völlig fehlte.

Juramentum purgatorium. Dieses Rechtsinstitut war ein charakteristisches Element, nämlich im Sinne, dass die Kodifikatoren noch stark in der Vergangenheit lebten, sie hatten jedoch auf sich genommen, progressiv zu sein. Der Reinigungseid wurde also zwar abgelehnt, nicht aber durch rationalen Argumenten, sondern mit der Erklärung, dass diese Beweisform deswegen nicht geeignet ist, weil die Furcht vor Meineid deren Effektivität sehr belastet. All dies bezieht sich auch auf den ganzen Gesetzesvorschlag: Auch progressive Rechtsinstitute wurden viel zu vorsichtig formuliert, sie wurden endlich also am Altar der Effektivität geopfert.